

16. Beboeting van rechtspersonen

In ons strafstelsel is de hoogste boetecategorie speciaal bestemd voor de rechtspersoon. Ondanks het feit dat deze maximale geldboete vrijwel nooit wordt opgelegd, wil de regering het huidige boetemaximum verhogen. De boete voor rechtspersonen zal straks kunnen oplopen tot tien procent van hun jaarmzet. In deze bijdrage wordt het betreffende wetsvoorstel aan een kritische beschouwing onderworpen. Geconcludeerd wordt dat aan verhoging van het boeteplafond in de praktijk geen behoefte bestaat, terwijl de voorgestelde regeling niet goed past in het strafrecht.

1 Inleiding

Indien een strafbaar feit wordt begaan door een rechtspersoon, volgt vrijwel altijd een geldboete. Dit houdt vanzelfsprekend verband met het gegeven dat niet alle straffen en maatregelen in aanmerking komen voor de toepassing op een rechtspersoon. De geldboete is hier feitelijk de belangrijkste straf. Binnenkort zal deze straf specifiek voor rechtspersonen worden verruimd. Voor rechtspersonen zal een flexibel boeteplafond gaan gelden. Het hiertoe strekkende wetsvoorstel is geïnspireerd door bestuurlijke boetestelsels en zoekt ook aansluiting bij zulke boetestelsels. In deze bijdrage zal dit wetsvoorstel op kritische wijze worden geanalyseerd. Daartoe zal eerst worden geschetst hoe het huidige geldboetestelsel is opgezet en functioneert. Tegen de achtergrond daarvan zal vervolgens het wetsvoorstel worden besproken. Zoals uit die bespreking blijkt, moet de opportuniteit van de voorgestelde verruiming in twijfel worden getrokken en roept de inhoud ervan veel vragen op.

2 Het wettelijk systeem

Sinds 1983 wordt in het Wetboek van Strafrecht gewerkt met een stelsel van geldboetecategorieën.¹ De geldboete die voor

een strafbaar feit ten hoogste kan worden opgelegd, is gelijk aan het bedrag van de boetecategorie die voor dat feit is bepaald.² Er zijn zes categorieën.³ Deze categorieën staan in een vaste onderlinge verhouding. Ten opzichte van de eerste boetecategorie (thans 405 euro) is elke volgende categorie steeds een forse factor hoger: de tweede factor 10 (= 4050 euro), de derde factor 20 (= 8100 euro), de vierde factor 50 (= 20.250 euro), de vijfde factor 200 (= 81.000 euro) en de zesde factor 2000 (= 810.000 euro). De boetemaxima worden sinds 2006 elke twee jaar aangepast aan de ontwikkeling van de consumentenprijsindex.⁴

Binnen dit wettelijk systeem is de zesde en hoogste geldboetecategorie exclusief gereserveerd voor rechtspersonen. Dat laatste volgt niet met zoveel woorden uit de wettekst, maar wel uit de wetsgeschiedenis en de wetssystematiek. Door de toenmalige minister van Justitie werd het systeem als volgt toegelicht:⁵

'De commissie stelt vijf boetecategorieën voor; ik heb daar een zesde aan toegevoegd. Deze past echter in de gedachtengang van de commissie, die namelijk voorstelt om, bij veroordeling van een rechtspersoon, de mogelijkheid te openen dat een boete wordt opgelegd tot het maximum van de naast hogere

1 Ingevoerd bij de Wet vermogenssancties (*Stb.* 1983, 153) die op 1 mei 1983 in werking trad. Op het terrein van het economisch strafrecht werd al veel langer gewerkt met geldboetecategorieën. De Wet op de economische delicten heeft ook hier als inspiratiebron gediend voor het commune strafrecht.

2 Zie art. 23 lid 3 Sr.

3 Zie art. 23 lid 4 Sr.

4 Zie art. 23 lid 9 Sr. De laatste aanpassing is ingevoerd per 1 januari 2014. Zie het Besluit van 17 oktober 2013, *Stb.* 2013, 420.

5 Zie *Kamerstukken II 1977/78*, 15012, 3, p. 26 en 41.

categorie. Dat zou echter niet kunnen bij strafbare feiten die in de hoogste categorie zijn geïnclassificeerd. De zesde categorie is daarom, uitsluitend voor die gevallen, toegevoegd. (...)⁶ De wetgever zal er naar mijn mening goed aan doen om strafbare feiten in beginsel in te delen in de categorieën 1 t/m 4. De vijfde categorie zou voorbehouden moeten blijven voor die delicten waar een bijzonder hoge boetebedreiging op zijn plaats is, terwijl oplegging van een geldboete tot het maximum van de zesde categorie alleen bij veroordeling van een corporatie van dergelijke delicten in aanmerking kan komen.'

In dit systeem komt de zesde categorie dus uitsluitend binnen bereik indien en voor zover de strafrechter bij veroordeling van een rechtspersoon van oordeel is dat de voor het feit bepaalde boetecategorie 'geen passende bestraffing' toelaat. In dat geval mag de rechter op grondslag van artikel 23 lid 7 Sr de rechtspersoon een geldboete opleggen tot ten hoogste het bedrag van de naast hogere categorie.

Omdat de delictomschrijvingen in het Wetboek van Strafrecht nergens een hogere boetecategorie bepalen dan de vijfde, is het systeem sluitend: zo is gewaarborgd dat de zesde boetecategorie inderdaad alleen kan worden toegepast ingeval de veroordeling een rechtspersoon betreft.

Het is duidelijk niet de bedoeling dat de wetgever delictomschrijvingen gaat ontwerpen waarin hij de zesde boetecategorie toepasselijk zou verklaren, hetgeen zou betekenen dat deze categorie ook bij een veroordeling van een natuurlijke persoon zou kunnen worden toegepast.⁷ Natuurlijke personen kunnen in het huidige systeem niet zwaarder worden beboet dan met een geldboete van de vijfde categorie. Dat geldt uitdrukkelijk ook voor opdrachtgevers of feitelijke leidinggevers in de zin van artikel 51 lid 2 Sr.⁸ Het hier beschreven systeem wordt ook op het terrein van de bijzondere wetten gerespecteerd. Ook daar worden de delicten ingedeeld in de eerste

vijf boetecategorieën en blijft de zesde categorie gereserveerd voor rechtspersonen.⁹

In de verhouding tot de hoogste boetecategorie voor natuurlijke personen is het maximum van de geldboete voor rechtspersonen tienmaal zo hoog.¹⁰ Aan de bijzondere boetecategorie voor rechtspersonen legde de regering de volgende argumentatie ten grondslag:¹¹

'Voor strafbare feiten begaan door rechtspersonen bestaat, wanneer deze ernstig zijn, niet de mogelijkheid uit te wijken naar een vrijheidsstraf als de in het concrete geval passende straf. De reikwijdte van de geldboete dient hier dus structureel groter te zijn. Die grotere reikwijdte moet ook in het – hogere – strafmaximum tot uiting komen, daar anders geen passende sanctie op de (ernstiger) strafbare feiten van de (grotere) rechtspersonen voorhanden zou zijn.'

In het oorspronkelijke voorstel van de Commissie vermogensstraffen zou de bevoegdheid om uit te wijken naar de naast hogere boetecategorie, worden gerelateerd aan de grote omvang van het door de rechtspersoon uitgeoefende bedrijf.¹² Zij verwees in dat verband naar de tendens tot concentratie van ondernemingen in het bedrijfsleven.¹³ Door de regering werd de verwijzing naar de 'grote omvang' echter te vaag gevonden. De omvang van een onderneming zou op te veel uiteenlopende wijzen kunnen worden beoordeeld, terwijl de grootte van de onderneming ook niet altijd wordt bepaald door de mate waarin zij winst behaalt of verlies lijdt.¹⁴ Geconcludeerd werd:

'De omvang van het bedrijf kan derhalve bezwaarlijk als leidraad dienen voor de rechter. Omdat ook bij de oplegging van een geldboete aan de rechtspersoon de rechter gehouden is het draagkrachtbeginsel toe te passen, kan het aan hem worden overgelaten om te beoordelen wanneer de voor het strafbare feit bepaalde categorie geen passende bestraffing toelaat.'¹⁵

6 De in het citaat bedoelde commissie is de Commissie vermogensstraffen die met haar rapportage het wetsvoorstel had voorbereid. Ook in de voorstellen van deze commissie zou de hoogste categorie slechts aan bod kunnen komen wanneer de geldboete zou worden uitgesproken tegen een rechtspersoon. Zie haar interim-rapport *Vermogensstraffen*, Den Haag: Staatsuitgeverij 1969, p. 75.

7 In andere zin F.W. Bleichrodt en P.C. Vegter, *Sanctierecht*, Deventer: Kluwer 2013, p. 278-279, waar zij stellen dat de wetgever in principe alle vrijheid heeft bij de vaststelling van de categorieën per delict en zelfs een overtreding zou kunnen indelen in de zesde categorie. Naar mijn mening zou dat laatste in meer dan één opzicht fundamenteel in strijd zijn met het geldende wettelijke systeem. Dat systeem is voor de wetgever zelf uiteindelijk niet onaantastbaar, maar hij zal dan wel zeer zwaarwegende argumenten moeten hebben zo'n afwijking te rechtvaardigen. De vrijheid is beperkt.

8 Zo ook de minister van Justitie bij de mondelinge behandeling van het wetsvoorstel Vermogenssancties, *Handelingen II* d.d. 19 mei 1982, p. 3392.

9 De uitzondering op deze regel is te vinden in art. 12 van de Opiumwet. Deze uitzondering is historisch verklaarbaar. In 1978 had de wetgever hier de uitzonderlijk hoge geldboete ingevoerd van 250.000 gulden. Bij de kort daarop volgende indeling van de geldboetecategorieën vond de wetgever het te ver gaan die recente wetswijziging terug te draaien. Zie *Kamerstukken II* 1981/82, 17524, 3, p. 40.

10 Oorspronkelijk was de verhouding 100.000 versus 1.000.000 gulden en per 1 januari 2014 dus 81.000 versus 810.000 euro.

11 Zie *Kamerstukken II* 1981/82, 15012, 5, p. 18.

12 Zie het door de commissie voorgestelde art. 24 Sr (Commissie vermogensstraffen 1969, p. 85).

13 Zie het interim-rapport van de Commissie vermogensstraffen, p. 75.

14 Zie *Kamerstukken II* 1977/78, 15012, 3, p. 41.

15 Zie *Kamerstukken II* 1977/78, 15012, 3, p. 42.

In het wettelijk systeem moet de term ‘passende bestraffing’ worden gerelateerd aan de aard van het delict en de omstandigheden waaronder dit is begaan. Als primair uitgangspunt geldt steeds dat de geldboete in een redelijke verhouding moet staan tot het delict. De draagkracht van de rechtspersoon behoort vervolgens te worden beoordeeld binnen de marges van de zojuist bedoelde delictsevenredigheid.¹⁶ Het zogenoemde draagkrachtbeginsel is in zoverre van secundaire betekenis.¹⁷ Een buitengewoon hoge draagkracht bij een rechtspersoon kan de geldboete niet doen uitstijgen boven de marges die worden bepaald door de ernst van het strafbare feit.¹⁸

3 De praktijk

Indien rechtspersonen worden veroordeeld, volgt vrijwel altijd een geldboete. In de meeste gevallen blijkt dan de voor het feit bepaalde boetecategorie voldoende ruimte te bieden om tot een passende bestraffing te komen. De rechter maakt slechts zeer sporadisch gebruik van zijn bevoegdheid een geldboete van de naast hogere categorie op te leggen. Dat is niet verbazingwekkend, reeds omdat de rechter nu eenmaal zelden oordeelt dat het hem voorgelegde feit het meest ernstige is dat hij zich kan voorstellen en er bovendien geen strafverlagende omstandigheden aanwijsbaar zijn.¹⁹ De maximale geldboete dient evenwel gereserveerd te blijven voor die meest ernstige gevallen en behoort niet te worden toegepast in een minder ernstig geval. Een zaak van gemiddelde ernst moet niet maximaal worden bestraft. Daarvan uitgaande is het logisch dat ook de geldboete voor rechtspersonen in de regel bij lange na niet op het maximale niveau ligt. Los daarvan is in zeer veel gevallen waarin rechtspersonen worden vervolgd, sprake van meerdaadse samenloop. Dat is zeker zo op het terrein van het ondernemingsstrafrecht, waar de delicten niet zelden bedrijfsmatig of ‘in serie’ blijken te zijn begaan.²⁰ Dan ontstaat vanzelf aanzienlijk meer ruimte voor beboeting, gegeven het feit dat bij de geldboete onbeperkte cumulatie mogelijk is. Zo schiet bij soortgelijke delicten het boeteplafond al snel de lucht in, doordat het

wettelijk boetemaximum mag worden vermenigvuldigd met het aantal delicten. Omdat de strafwaardigheid van het gedrag niet lineair meestijgt, zal de rechter in zulke situaties al helemaal geen behoefte hebben aan de overstap naar de naast hogere boetecategorie. Ook zonder dat heeft hij al meer dan voldoende ruimte om tot een passende bestraffing te komen. Voor zover het gaat om delicten waarbij financieel gewin of kostenbesparing vooropstaat, kan met behulp van de verreikende ontnemingsmaatregel het aannemelijk geachte profijt worden teruggahaald. Die maatregel moet ertoe strekken de onderneming te brengen in de toestand waarin zij zou hebben verkeerd indien de delicten niet hadden plaatsgevonden, terwijl de geldboete primair andere strafdoelen dient (vergelding en preventie).²¹ Ook het bestaan van een goed functionerend ontnemingsinstrumentarium vermindert de behoefte aan zeer hoge beboeting. De rechter houdt daar in de praktijk terecht rekening mee.²²

Tegen deze achtergrond bezien, bestond en bestaat dus geen reële behoefte aan verhoging van het boeteplafond.²³

4 Het wetsvoorstel verruiming mogelijkheden bestrijding financieel-economisch criminaliteit

4.1 Voorstel voor een hoger (flexibel) boeteplafond

Ondanks de zojuist getrokken conclusie dat het geldende boetestelsel in de praktijk al decennialang duidelijk toereikend is, heeft de regering besloten dat voor rechtspersonen de boetemogelijkheden nog verder moeten worden verruimd. Zij heeft daartoe voorgesteld een flexibel boetemaximum te introduceren, op een niveau van tien procent van de jaaromzet van de rechtspersoon.²⁴ Dit zal vorm krijgen door aan de huidige verhogingsmogelijkheid van artikel 23 lid 7 Sr de volgende volzin toe te voegen:

-
- 21 Vgl. daarover ook de concl. A-G (Knigge) bij HR 15 juni 2010, *NJ* 2010/358, waar hij stelt (punt 13): ‘Ik zou willen verdedigen dat een boete niet mag worden opgelegd met het uitsluitende of met het primaire doel om het wederrechtelijk verkregen voordeel te ontnemen. Daarvoor is de ontnemingsprocedure.’
- 22 Waarmee natuurlijk niet gezegd is dat de winstgevendheid van het feit niet mee mag wegen in de beoordeling van de ernst en op die wijze de ‘passende bestraffing’ kan beïnvloeden. Zie in dat verband HR 8 mei 2012, ECLI:NL:HR:2012:BW3684.
- 23 Op 14 juni 2002 vergaderde de Nederlandse Juristen-Vereeniging over de Herziening van het sanctiestelsel. Bij die gelegenheid werd o.a. de vraag gesteld of het hoogste boetemaximum voor rechtspersonen zou moeten worden gerelateerd aan de financiële draagkracht van deze rechtspersonen. Een ruime meerderheid van de vergadering beantwoordde deze vraag ontkennend. Zie *Handelingen NJV* 2002-2, Deventer: Kluwer 2003, p. 103.
- 24 Zie *Kamerstukken II* 2012/13, 33685, 1-2.

16 Zie art. 24 Sr, waarover o.a. *Kamerstukken II* 1981/82, 15012, 5, p. 13.

17 Aldus ook Bleichrodt en Vegter 2013, p. 281-282.

18 Vgl. ook A. Mulder, ‘Beschouwingen over de geldboete’, in: J.P. Balkema (red.), *Liber Amicorum Th.W. van Veen*, Arnhem: Gouda Quint 1985, p. 211.

19 Zie daarover ook reeds M.E. Rosing, ‘Witteboordencriminelen harder aanpakken? Over nut en noodzaak van het concept-wetsvoorstel “verruiming mogelijkheden bestrijding financieel-economische criminaliteit”’, *Strafblad* 2012, p. 319.

20 Vgl. daarover reeds de Commissie vermogensstraffen in haar rapport, alsook de MvT bij de Wet Vermogenssancties, *Kamerstukken II* 1977/78, 15012, 3, p. 31 en 58.

Indien voor het feit een geldboete van de zesde categorie kan worden opgelegd en die boetecategorie geen passende bestraffing toelaat, kan een geldboete worden opgelegd tot ten hoogste tien procent van de jaaromzet van de rechtspersoon in het boekjaar voorafgaande aan de uitspraak of strafbeschikking.’

4.2 Onderbouwing van het voorstel

Waar komt dit voorstel vandaan? Niet uit een in de praktijk ervaren behoefte, zo moet de regering wel erkennen. Een empirische onderbouwing kan zij niet geven en gevraagd naar voorbeelden waarin de op dit moment hoogste geldboete is opgelegd, komt zij niet veel verder dan een arrest in de Proba Koala-zaak waarin het Amsterdamse gerechtshof een boete van 1.000.000 euro oplegde wegens het plegen van meerdere delicten.²⁵ Intussen kan daaraan worden toegevoegd dat zeer recent twee vonnissen in milieustrafzaken verschenen waarin uitzonderlijk hoge boetes werden opgelegd, van respectievelijk 3.000.000 euro en 1.800.000 euro.²⁶ Ook die zou de regering dan nog kunnen noemen – het is alsof haar wetsvoorstel zijn schaduw al vooruit werpt. Voorlopig zijn dit soort uitschieters echter nog steeds ‘witte raven’ en bovendien laten zij onverlet dat de rechter zelfs in die gevallen het toepasselijke boeteplafond nog niet bereikte. Grond voor wetswijziging levert dit dus niet op, maar de regering wenst haar wetswijzigingen in dezen uitdrukkelijk niet te koppelen aan empirische gegevens.²⁷ Zij wil simpelweg een politieke daad stellen.²⁸

Die politieke daadkracht wordt gerechtvaardigd door de stelling dat ondernemingen als rechtspersoon alleen met een geldboete kunnen worden gestraft en dan ‘vaak dermate kapitaalkrachtig [zijn] dat zij zich niet laten afschrikken door een in hun ogen geringe boete’.²⁹ Daarnaast zou het hoogste geldboetemaximum in Nederland in negatieve zin verschillen van de maxima die gelden in enkele andere Europese landen, reden waarom Nederland in internationaal verband ‘met

regelmaat kritiek te beurt valt over de als laag beschouwde maximum geldboete voor rechtspersonen’.³⁰ Tot slot zou de hoogte van de geldboetemaxima in het strafrecht achterblijven bij het niveau van de bestuurlijke boetes in de financiële wetgeving.³¹

4.3 Enkele kritische kanttekeningen

Om met dat laatste te beginnen: feitelijk is juist dat de wetgever zich bij het vaststellen van bestuurlijke boetemaxima lang niet altijd richt naar het strafrechtelijk systeem van geldboetecategorieën.³² Zeker in de financiële wetgeving heeft dat systeem niet tot richtsnoer gediend. Daar keek de wetgever weer vooral naar het buitenland en naar de kennelijk jaloersmakende boetebedragen die de mededingingsautoriteiten konden opleggen: vooral de Europese Commissie natuurlijk, maar toch ook de Nederlandse Mededingingsautoriteit. De inhaalslag die vervolgens in de financiële wetgeving werd gemaakt, was zodanig fors dat nu nota bene alweer de politieke wens leeft de boetemaxima binnen de Mededingingswet (Mw) te verhogen in het voetspoor van de financiële wetgeving.³³ Een haasje-overspel dat leidt tot een enorme boete-inflatie, die nu dus ook is overgeslagen op het strafrecht.

Dit is een bedenkelijke ontwikkeling, die zich eenzijdig richt op boetemaxima op andere terreinen van wetgeving, op andere terreinen van het recht en tot op zekere hoogte zelfs elders dan in Nederland. Zo ontstaat een wapenwedloop, een opwaartse spiraal, waarbij de vraag naar nut en noodzaak niet wordt beantwoord vanuit de werkelijkheid, de praktijk of de empirie, maar louter abstract, vanuit aansprekende voorbeelden en niet nader getoetste theorieën. Het geloof in de afschrikwekkende werking van hoge geldboetes lijkt onbegrensd.³⁴

25 Zie *Kamerstukken II* 2013/14, 33685, 6, p. 19, waar wordt verwezen naar Hof Amsterdam 23 december 2011 (ECLI:NL:GHAMS:2011:BU9237) betreffende de veroordeling van Trifigura Beheer BV. Dit arrest levert een zeldzaam voorbeeld van toepassing van de zesde geldboetecategorie. Zoals opgemerkt door W.Th. Douma en H.J.A. van Ham in hun annotatie bij het arrest in M en R 2012/42, ligt de opgelegde boete ook hier echter nog in ruime mate onder het maximaal op te leggen bedrag voor de bewezen verklaarde feiten.
26 Zie resp. Rb. Rotterdam 3 december 2013, ECLI:NL:RBROT:2013:9492 (inzake Odfjell) en Rb. Zeeland-West-Brabant 24 maart 2014, ECLI:NL:RBZWB:2014:1911 (inzake Dow Benelux BV).
27 Zie *Kamerstukken II* 2013/14, 33685, 6, p. 7.
28 Het is symboolwetgeving, waarvan geen wezenlijke veranderingen te verwachten zijn, zo concludeerden reeds M. Borgers en T. Kooijmans, ‘Het wetsvoorstel verruiming mogelijkheden bestrijding financieel-economische criminaliteit’, *DD* 2013/55, p. 602.
29 Zie *Kamerstukken II* 2012/13, 33685, 3, p. 2.

30 Zie *Kamerstukken II* 2012/13, 33685, 3, p. 9.

31 Zie *Kamerstukken II* 2012/13, 33685, 3, p. 9.

32 Zie daarover o.a. O.J.D.M.L. Jansen, ‘Bestuurlijk en justitieel bestraffen in Nederland – op zoek naar (nog) meer eenheid’, in: R.C. van Houten (red.), *Economisch strafrecht en bestuurlijke boete*, Themadag KESA 2010, Nijmegen 2011/12, p. 21-79, met een overzicht van de uiteenlopende boetemaxima in bijlage 1 (p. 153-163). Zie voorts H.E. Bröring e.a., *Referentiekader geldboetes. Verslag van een onderzoek naar de hoogte en wijze van berekening van geldboetes in het bestuursrecht en het strafrecht*, Groningen: Vakgroep Bestuursrecht & Bestuurskunde 2012.

33 Zie daarover de brief van de minister van Economische Zaken van 27 augustus 2013 aan de Tweede Kamer, *Kamerstukken II* 2012/13, 33622, 9. In een vervolgbrief van 11 februari 2014 kondigde de minister aan dat het hiertoe strekkende wetsvoorstel in het najaar van 2014 zal worden ingediend.

34 Vgl. echter reeds A. Mulder 1985, p. 204, die constateerde dat over de effecten van de geldboete heel weinig bekend was. Ik heb het idee dat dit vandaag de dag niet wezenlijk anders is, ondanks het bestaan van rechtseconomisch getinte beschouwingen die de schijn wekken dat die effecten eenvoudig te berekenen zijn.

In de toelichting op het wetsvoorstel wordt veelvuldig het beeld geschetst dat financieel-economische criminaliteit buitengewoon lucratief is en de daders – voor zover zij rechtspersoon zijn – buitengewoon draagkrachtig. Het beeld van de multinational die de voor- en nadelen van een wetsovertreding afweegt en een geldboete van 810.000 euro achteloos overboekt. Dat spreekt kennelijk aan: vanuit de Tweede Kamer waren veel instemmende geluiden te horen. Maar klopt het beeld? Ik geloof er niets van. Waar het gaat om multinationals en grote ondernemingen doet de hoogte van het boetemaximum veel minder ter zake dan de kans in aanraking te komen met het strafrecht als zodanig. Daar waar grote ondernemingen daadwerkelijk in aanraking met het strafrecht komen, is in veruit de meeste gevallen sprake van bedrijfsongevallen (in alle soorten en maten) of verwijtbare verzuimen en dus niet van welbewuste en op voorafgaande boetecalculation gebaseerde overtredingen van wet- en regelgeving. Dat is althans mijn waarneming, gebaseerd op ruim twintig jaar praktijkervaring in het ondernemingsstrafrecht. Juist bij grote en dus succesvolle ondernemingen is het risico op schade aan hun reputatie vele malen belangrijker dan het risico op een eenmalige financiële last. Het denken en handelen pleegt gericht te zijn op de lange termijn en het beleid van de onderneming pleegt erop gericht te zijn wetsovertredingen te voorkómen. De hoogte van de boete is sterk ondergeschikt aan het enkele feit dat een strafrechtelijke interventie en procesgang volgen, met alle publicitaire risico's van dien.³⁵ Vanuit die overtuiging beschouw ik de voorgestelde verhoging van het boeteplafond voor rechtspersonen als een vrij zinloos gebaar. De rechter heeft er geen behoefte aan, de onderneming laat zich er niet door leiden. De enkele verwijzing naar buitenlandse boetemaxima is in dit verband weinigzeggend zolang niet bekend is hoe zulke maxima daar in de praktijk functioneren en of daarnaast ook de mogelijkheid van voordeelsontneming bestaat (en werkt). Ter relativering kan bovendien gewezen worden op het feit dat er ook Europese landen zijn die in hun strafrechtelijk systeem in het geheel geen boetes kunnen opleggen aan rechtspersonen, omdat die daar nog niet als volwaardig rechtssubject worden erkend. Daar steekt Nederland dan toch gunstig bij af: het is maar waar men mee vergelijkt. De stelling dat Nederland met regelmaat kritiek zou krijgen op de als laag beschouwde geldboetemaxima blijkt voort te komen uit opmerkingen van internationale anticorruptiewerkgroepen.³⁶ Het is bekend dat binnen de bedoelde gremia ontevredenheid bestaat over de Nederlandse resultaten bij de

internationale corruptiebestrijding, op grond van de constatering dat er hier nog zo weinig veroordelingen zijn geteld.³⁷ Daargelaten of die onvrede terecht is – als de gemiddelde Nederlandse onderneming braver blijkt dan gedacht, zijn er eenvoudigweg ook minder zaken dan verwacht – gaat het

De stelling dat Nederland met regelmaat kritiek zou krijgen op de als laag beschouwde geldboetemaxima blijkt voort te komen uit opmerkingen van internationale anticorruptiewerkgroepen

hier dus om kritiek betreffende één enkel delict. Dat kan toch bezwaarlijk een argument opleveren voor een voorstel om over de gehele linie van het strafrecht een hoger boeteplafond te introduceren.

Per saldo is de onderbouwing van het wetsvoorstel (ook) op dit onderdeel dus ronduit zwak en alleszins aanvechtbaar.³⁸ De regering doet krampachtig – en tegen beter weten in – haar best een probleem te signaleren waarvoor zij nu een oplossing heeft. In de nota naar aanleiding van het verslag zegt zij zelfs

'dat toetsing van de wettelijke boete (en de gewenste effectiviteit van dit instrument) aan het profijt en vooral de draagkracht in geval van rechtspersonen tot de conclusie leidde dat de huidige hoogste boetecategorie mogelijk structureel te kort schiet.'³⁹

Wie zoiets beweert, in het besef dat de strafrechtspraktijk in Nederland nog nimmer blijkt gegeven van een tekort aan boeteruimte – laat staan een zodanig tekort dat dit structureel zou kunnen heten – geeft eigenlijk gewoon een misleidende voorstelling van zaken.⁴⁰

37 Zie daartoe het OESO-rapport 'on implementing the OECD anti-bribery Convention in the Netherlands' van december 2012, waarover o.a. D.R. Doorenbos en M.E. Rosing, 'Omkoping in de schijnwerpers', *Goed Bestuur en Toezicht* 2013, afl. 4, p. 28-35. Zie ook het themanummer van het *Tijdschrift voor Sanctierecht en Compliance voor ondernemingen* 1 (2013).

38 In dezelfde zin reeds T. Kooijmans en M.J. Borgers, 'Doorpakken bij afpakken?', *DD* 2012/65, p. 692-693, n.a.v. het conceptwetsvoorstel.

39 Zie *Kamerstukken II* 2013/14, 33685, 6, p. 18.

40 De regering zou in dit verband overigens nog wel enige steun kunnen ontleen aan het eerder vermelde *Referentiekader geldboetes*, waar de onderzoekers stellen dat er gevallen 'denkbaar' zijn waarin het gefixeerde karakter van de boetemaxima knelt, namelijk bij zeer lucratieve feiten (Bröring e.a. 2012, p. 256). In combinatie met de

35 Vgl. daarover nader D.R. Doorenbos, *Naming & shaming* (oratie Nijmegen), Deventer: Kluwer 2007.

36 Zie *Kamerstukken II* 2012/13, 33685, 3, p. 13.

Dit soort kritiek is echter aan dovenmansoren gericht. Er kan kennelijk weinig op tegen het beeld van de draagkrachtige onderneming die flink moet kunnen worden aangepakt, zeker waar het gaat om financieel-economische delicten (waartoe het voorstel zich overigens niet toe beperkt, maar dat neemt men graag op de koop toe). De drastische verhoging van de bestuurlijke boetes in de financiële wetgeving werd destijds met exact hetzelfde type argumentatie door het parlement geloodst.⁴¹

Waarom de wetgever juist nu zo beducht is dat haar strafrechtelijke geldboetes door grote ondernemingen en buitenlandse autoriteiten plotseling niet meer voor ‘vol’ worden aangezien, is wel wat verbazend. Waren er dan in de jaren tachtig – toen het geldboetestelsel werd ontworpen – geen multinationals en grote ondernemingen met dito draagkracht? Natuurlijk wel, dat blijkt ook uit de wetsgeschiedenis. Maar de tijdgeest is blijkbaar fundamenteel veranderd, ook al hebben de feiten daar geen aanleiding toe gegeven.

5 Inhoudelijke kanttekeningen bij het voorstel

5.1 Waarom zou de jaaronzet van de rechtspersoon het strafrechtelijk boetemaximum moeten bepalen?

De regering wil een flexibel boetep plafond in het strafrecht invoeren ‘zodat rekening kan worden gehouden met de draagkracht van ondernemingen die strafbare feiten plegen’.⁴² Het is hier dus kennelijk niet de ernst van het feit, maar de draagkracht van de dader die de hoogte van het boetemaximum moet bepalen. Vastgesteld kan worden dat de regering zich met deze gedachtegang verwijderd van de systematiek van de Wet vermogenssancties, waarin de delictsevenredigheid vooropstaat en de draagkracht daaraan ondergeschikt is. Tevens verwijderd zij zich van de eerder aangehaalde conclusie dat de omvang van het bedrijf voor de strafrechter bezwaarlijk als leidraad kan dienen. Los daarvan is de vraag gewettigd in hoeverre de jaaronzet van een rechtspersoon iets zegt over diens draagkracht. In tal van bedrijfssectoren zijn de omzetten hoog maar de winstmarges laag: hoe redelijk

is dan de maatstaf van de jaaronzet?

In het wetsvoorstel wordt uitdrukkelijk gesproken over een geldboete tot ten hoogste tien procent van de jaaronzet van de rechtspersoon in het boekjaar voorafgaande aan de uitspraak of strafbeschikking. Zoals bekend kunnen het strafrechtelijk (voor)onderzoek en de strafrechtelijke rechtsgang lang duren. Een rechtspersoon die in het jaar voorafgaand aan zijn berechting een topomzet heeft gerealiseerd, kan theoretisch tegen een geldboete aanlopen die vele malen hoger is dan deze zou zijn geweest in het historisch magere jaar waarin de strafbare feiten plaatsvonden. De rechtspersoon die in het jaar van zijn berechting al ziet aankomen dat zijn omzet zich neerwaarts ontwikkelt, zal geneigd zijn door te procederen. Dat is wat merkwaardig.⁴³ Vanuit een oogpunt van rechtszekerheid is bovendien bedenkelijk dat het boetemaximum in absolute zin zal variëren al naar gelang de omzet van een willekeurig boekjaar. Het ene jaar ligt het absolute boetemaximum voor rechtspersoon X bijvoorbeeld op een miljoen euro, het volgende jaar op vijf miljoen en het daarop volgende jaar op slechts een half miljoen zodat dan de sprong naar de hoogste (eigenlijk zevende) boetecategorie niet aan de orde komt. Een en dezelfde hoofdstraf voor hetzelfde delict van dezelfde dader, kan elk jaar in maximale hoogte wezenlijk verschillen. Moet de strafrechter dan maar domweg meebewegen in zijn straftoemingsbeslissing? Laten we hopen dat die strafrechter daar niet toe bereid is. De straftoemering in strafzaken is behoorlijk wat genuanceerder dan de boetepraktijk uit het mededingingsrecht waar de voorgestelde regeling aan is ontleend. De draagkracht van de onderneming speelt in het strafrecht duidelijk een andere rol dan in het mededingingsrecht, terwijl ook de overwegend economische benadering van de optimale boete in het mededingingsrecht wezenlijk afwijkt van de benadering die de strafrechter pleegt te volgen. Bij de handhavingspraktijk in het mededingingsrecht is sprake van een nogal eenzijdige focus op afschrikking en verhoging van de kosten voor deelnemers aan kartels, waarbij steeds de welbewust handelende en nuchter calculerende onderneming model staat. Uitgangspunt is dat de draagkracht van de onderneming bij de beboeting geen matigende rol mag spelen, behoudens crepeergevallen.⁴⁴ Bovendien wordt met de torenhoge boetes in het mededingingsrecht uitdrukkelijk mede beoogd de

gedachte dat het strafrecht niet te veel achter zou moeten gaan lopen bij de bestuurlijke boetemaxima, hebben zij gepleit voor meer opwaartse flexibiliteit: algemeen of specifiek (Bröring e.a. 2012, p. 259 en p. 269-270). Zeker in algemene zin spreekt mij dat dus niet aan, nu in de praktijk nog nimmer is gebleken dat hier werkelijk een behoefte bestaat en overigens de ontnemingsmaatregel zorg zou moeten dragen voor het lucratieve element. Het bijbenen van de bestuurlijke boetemaxima leidt tot een zinloze wapenwedloop.

41 Zie voor kritische kanttekeningen bij dat wetsvoorstel nog D.R. Doorenbos en C.A. Doets, ‘Wijziging boetestelsel financiële wetgeving. Maximum overdrive’, *Ondernemingsrecht* 2008/147, p. 507-514.

42 Zie *Kamerstukken II* 2012/13, 33685, 3 p. 2.

43 Vgl. ook Kooijmans en Borgers 2012, p. 696, die nog de mogelijkheid opperen dat de rechtspersoon in dit verband bewust aanstuurt op een lagere omzet of zelfs op een faillissement.

44 Zie o.a. de MvT bij de Mededingingswet, *Kamerstukken II* 1995/96, 24707, 3, p. 88: ‘De financiële positie van de onderneming speelt in beginsel geen rol bij de vaststelling van de hoogte van de boete.’ Dit is slechts anders indien de boete het faillissement van de onderneming zou veroorzaken.

illegaal behaalde winsten te ontnemen. In het strafrecht is daarvoor de ontnemingsmaatregel bedoeld. Het reparatoire element is gescheiden van het punitieve. Bij het bepalen van de geldboete plegen strafrechters mede daarom veel minder wiskundig en rechtlijnig te werk te gaan dan in het mededingingsrecht gebruikelijk is. In het strafrecht heeft men traditioneel meer oog voor de omstandigheden van het geval en de persoon van de dader, ook als dat een rechtspersoon is. Dat de omzet van de betrokken onderneming in het mededingingsrecht als referentiepunt dient voor het boetemaximum en de boeteberekening, valt te begrijpen vanuit de doelstelling van de regels in kwestie. De gedachte is dat de totale omzet van een onderneming – i.e. een economische entiteit (zie hierna) – een indruk geeft van de omvang en de economische macht van de onderneming. De bovengrens van de mededingingsrechtelijke boete ligt op tien procent van de jaaromzet.⁴⁵ Vervolgens wordt in het kader van de boeteberekening gekeken naar ‘de betrokken omzet’, zijnde de opbrengst die door een overtreder tijdens de totale duur van een overtreding is behaald met levering van goederen en diensten waarop die overtreding betrekking heeft.⁴⁶ Op Europees niveau baseert de Commissie zich bij de vaststelling van de geldboeten op de waarde van de verkochte goederen of diensten die verband houden met de inbreuk.⁴⁷ In deze benadering is steeds duidelijk dat en waarom de omzet als maatstaf dient. De economische impact van de overtreding is per saldo maatgevend voor de hoogte van de boete. Deze regeling vanuit het mededingingsrecht wordt nu verheven tot het model voor het bepalen van de maximale geldboete bij elk willekeurig strafbaar feit, dus ook voor alle delicten die volledig buiten de sfeer van economie en mededinging vallen. Dat spreekt geenszins vanzelf. In tegenstelling tot het systeem van het mededingingsrecht, is in de context van het strafrecht doorgaans geen rechtens relevante relatie aanwijsbaar tussen het delict en de economische macht of (betrokken) omzet van de rechtspersoon in kwestie. De stelling van de regering dat het van belang zou zijn aan te sluiten bij ‘in de praktijk beproefde bepalingen (...) in de vorm van het goed functionerende boete-instrument in artikel 57 van de Mededingingswet’⁴⁸ kan dan ook niet worden onderschreven. Dat boete-instrument functioneert in een geheel andere context dan de strafrechtelijke geldboete en heeft deels ook

een andere strekking (winstontneming).

5.2 Wat moet worden verstaan onder ‘de jaaromzet van de rechtspersoon’?

Zoals gezegd, is de formulering van het voorstel – de eerder geciteerde toevoeging aan artikel 23 lid 7 Sr – rechtstreeks ontleend aan artikel 57 Mw. In die laatste bepaling wordt gesproken over een boete van ten hoogste tien procent van de omzet van de onderneming, in het boekjaar voorafgaand aan de boetebeschikking. Hierbij aansluitend wordt in de memorie van toelichting opgemerkt dat het gaat om de (netto) jaaromzet van de onderneming die door de rechtspersoon wordt gedreven, ongeacht waar die omzet wordt gerealiseerd.⁴⁹ Verder wordt gesteld dat

‘bijvoorbeeld wanneer sprake is van een strafbaar feit begaan door een dochtermaatschappij waarvan het beleid wordt bepaald door de moeder, de moeder en dochter tezamen als de onderneming van de rechtspersoon kunnen worden beschouwd. Voor de berekening van de boete kan dan ook de gezamenlijke omzet worden genomen.’⁵⁰

Hier dreigt het gevaar dat voor het strafrecht wezensvreemde boeteberekeningsmethoden uit het mededingingsrecht worden overgenomen. Dat de omzet van één of meer dochtermaatschappijen in voorkomend geval wordt beschouwd als omzet van de moedermaatschappij, is nog wel begrijpelijk (consolidatiegedachte), maar dat geldt niet voor de omge-

Los daarvan is de vraag gewettigd in hoeverre de jaaromzet van een rechtspersoon iets zegt over diens draagkracht

keerde gedachtegang die in dit voorbeeld wordt gevolgd. In het strafrecht gelden de moeder en de dochter elk voor zich als zelfstandig rechtssubject. De dochter is derhalve verantwoordelijk voor haar eigen doen en nalaten. Begaat zij een strafbaar feit, dan kan zij daarop worden aangesproken. Maar er is geen grond de ondernemingsomzet van een onverdachte moeder dan bij de (eigen) ondernemingsomzet van de te beboeten dochter op te tellen. Bij een verdachte natuurlijke persoon kijken we toch ook niet naar de inkomens- en

45 Zie art. 57 lid 1 van de Mededingingswet en art. 23 lid 2 van EG-Verordening 1/2003.

46 Zie in dat verband de Beleidsregels van 19 april 2013 van de minister van Economische Zaken voor het opleggen van bestuurlijke boetes door de ACM, gepubliceerd in *Stcr.* 2013, 11214.

47 Zie de Richtsnoeren voor de berekening van geldboeten die uit hoofde van art. 23 lid 2 onder a van EG-Verordening 1/2003 worden opgelegd (PbEU van 1 september 2006, C 210/2-5).

48 Zie *Kamerstukken II* 2013/14, 33685, 6, p. 18.

49 Zie *Kamerstukken II* 2013/14, 33685, 6, p. 13.

50 Zie *Kamerstukken II* 2013/14, 33685, 6, p. 13. Deze passage is vrijwel letterlijk ontleend aan de MvT bij de Mededingingswet, *Kamerstukken II* 1996/97, 24707, 3, p. 88.

vermogenspositie van zijn ouders of gezinsleden, wanneer we die verdachte als zelfstandig rechtssubject een geldboete willen opleggen? De omzet van de moeder is niet de omzet van de dochter en de boete voor de dochter is niet de boete voor de moeder. Wanneer in wezen de moeder wordt verweten in strafrechtelijke zin medeverantwoordelijk te zijn voor het strafbare feit van de dochter, dan behoort die moeder zelfstandig te worden vervolgd en beboet. Voor verkapte vereenzelviging van zelfstandig opererende rechtssubjecten behoort in het strafrecht geen plaats te zijn.⁵¹

De strafrechter zou de memorie van toelichting dus niet moeten volgen. De wettekst geeft hem daar een goed aanknopingspunt voor, omdat in de nieuw toe te voegen volzin wordt gesproken over ‘de jaaromzet van de rechtspersoon’ en niet – zoals in de Mededingingswet – de omzet van de onderneming. De voorgestelde tekst knoopt aan bij het juridische begrip rechtspersoon, de tekst van artikel 57 Mw knoopt aan bij het economische begrip onderneming.⁵² De rechter kan de aangehaalde passage uit de memorie van toelichting dus veilig naast zich neerleggen.

5.3 Beboeting van rechtspersonen die deel uitmaken van een multinational of een concern

In het verlengde van het voorgaande zij opgemerkt dat (ook) een rechtspersoon die enig aandeelhouder is van één of meer dochtermaatschappijen niet zonder een voorafgaande ‘fair trial’ mag worden bestraft. Dat zou feitelijk wel het geval zijn indien haar draagkracht zou worden meegewogen bij de bestraffing van de dochter, onder het motto dat de moeder de dochter wel zal compenseren. Omineus is in dat verband de opmerking in het eerder aangehaalde recente vonnis betreffende Dow Benelux BV, inhoudende dat de rechtbank bij de bepaling van de hoogte van de op te leggen geldboete rekening houdt met ‘de omstandigheid dat Dow Benelux B.V. onderdeel uitmaakt van een goedlopende multinational’. Met deze overweging laadt de rechtbank de schijn op zich dat zij indirect een ander rechtssubject – de moedermaatschappij, de multinational – welbewust laat meedelen in de straf voor het gedrag van de veroordeelde rechtspersoon. Dat is naar mijn oordeel niet juist: in het strafproces heeft dat andere rechtssubject immers niet terecht gestaan en heeft dat rechtssubject zich dus ook niet kunnen verweren. Het gaat niet aan een multinational de rekening te presenteren voor onuitsproken beschuldigingen of verwijten, zonder dat daar een

deugdelijke rechtsgang aan ten grondslag ligt.⁵³

Op vergelijkbare gronden als hierboven genoemd meen ik overigens dat het Amsterdamse gerechtshof bij de beboeting van Trafigura Beheer BV ten onrechte als strafverzwarende factor heeft meegewogen dat een dochtermaatschappij in het buitenland eerder een schikking was aangegaan. Het hof meende dat deze schikking – een Amerikaans ‘plea agreement’ waarin de dochter schuld had erkend – materieel gelijk kon worden gesteld met een veroordelend vonnis en vervolgens op het conto van de moeder mocht worden geplaatst en meegewogen bij het bepalen van de strafmaat (de zeldzaam hoge geldboete). Deze laatste rechtspersoon wordt derhalve zwaarder bestraft omdat een andere rechtspersoon eerder en elders in de fout is gegaan. Men heeft dit getypeerd als ‘concernrecidive’.⁵⁴ Die term geeft wat mij betreft reeds genoegzaam aan waarom dit strafrechtelijk geen goede benadering is. Het is immers niet het concern dat strafbare feiten begaat, maar het zijn de zelfstandige rechtssubjecten binnen dat concern. Het is dus ook niet het concern dat kan recidiveren, maar uitsluitend de individuele entiteiten binnen dat concern. Het concern als zodanig is voor het strafrecht geen rechtspersoon, zoals het ook civielrechtelijk als zodanig geen rechtspersoonlijkheid bezit.⁵⁵ Het valt te vergelijken met een fiscale eenheid die is samengesteld uit diverse rechtspersonen, maar daarmee strafrechtelijk niet ook zelf een rechtspersoon is.⁵⁶ Kortom: rechtspersonen kunnen strafrechtelijk volledig verantwoordelijk worden gesteld voor hun eigen daden, maar de zelfstandig afgedane strafzaken van andere rechtssubjecten mogen niet op hun conto worden geplaatst. Een vereenzelviging van rechtspersonen die ten nadele strekt van de verdachte, is bezwaarlijk, omdat in het strafrecht geen aansprakelijkheden mogen worden gevestigd of verzwaaard zonder deugdelijke wettelijke grondslag. Dat speelt uiteraard niet wanneer het gaat om vereenzelvigingsgedachten die een verdachte rechtspersoon (meer) rechtsbescherming bieden, bijvoorbeeld in de context van beginselen als ‘ne bis

51 In dezelfde zin Borgers en Kooijmans 2013, p. 602.

52 Zie *Kamerstukken II 1995/96, 24707*, 3, p. 88. Zie ook p. 86 van deze MvT, waar expliciet wordt gezegd dat het economisch begrip onderneming niet samenvalt met de juridische begrippen rechtspersoon of natuurlijke persoon.

53 Overigens is nog de vraag waar de rechtbank op doelt wanneer zij spreekt over ‘een goedlopende multinational’. Wordt bedoeld op de rechtspersoon die aan de top van een juridische concernstructuur staat of wordt bedoeld op het conglomeraat van ondernemingen dat als zodanig geen rechtspersoonlijkheid bezit? Ongeacht het antwoord geldt in beide gevallen dat een strafsanctie niet mag worden gericht tot anderen dan het veroordeelde rechtssubject.

54 Zie R. de Rijck, ‘Trafigura en concernrecidive’, *NJB* 2010/1399, p. 1755.

55 Zie S.M. Bartman en A.F.M. Dorresteyn, *Van het concern*, Deventer: Kluwer 2009, die opmerken (op p. 1) dat een concern economisch gezien een eenheid is, maar juridisch een veelheid.

56 Vgl. HR 29 juni 1999, *NJ* 1999/719, m.nt. JdH.

in idem⁵⁷ of 'ne bis vexari'.⁵⁸

Overigens bestaat bij de huidige stand van het recht geen enkele noodzaak voor strafrechtelijke vereenzelvigingsconstructies in concernverhoudingen om aansprakelijkheid te vestigen of te verzwaren, omdat het strafrecht reeds een schier eindeloze variëteit aan mogelijkheden biedt om rechtspersonen en hun leidinggevers – die ook weer rechtspersonen kunnen zijn⁵⁹ – elk individueel op eigen gedrag of nalaten aan te spreken. Als (functioneel) dader, als uitlokker, als medepleger, als medeplichtige, als aansprakelijk gestelde leidinggever en dat alles ook ingeval sprake is van (mede) in het buitenland begane delicten.⁶⁰

6 Slotopmerking

Tot slot moet nog een kleine kanttekening worden geplaatst bij de stelling van regeringszijde dat de geldboete de enige straf is die aan een rechtspersoon kan worden opgelegd.⁶¹ Die stelling moet er kennelijk mede toe dienen de voorgestelde verruiming van de mogelijkheden te legitimeren. Vanuit de theorie is die stelling evenwel aanvechtbaar: zowel op het vlak van de hoofdstraffen als op dat van de bijkomende straffen. Zo is er strikt genomen niets op tegen een rechtspersoon tot een taakstraf te veroordelen. In Angelsaksische landen is dat niet ongewoon. De Nederlandse wet is er weliswaar niet op toegesneden, maar sluit de mogelijkheid ook niet uit. De rechter zal volgens artikel 51 lid 2 Sr moeten beoordelen of een straf als deze 'in aanmerking komt' voor een rechtspersoon en heeft daarbij dan de nodige interpretatievrijheid. Wordt gekeken naar de bijkomende straffen, dan is nog duidelijker dat deze alle drie in aanmerking komen voor toepassing op de rechtspersoon. Daarnaast kent de Wet op de economische delicten enkele bijkomende strafvarianten die specifiek geschikt zijn voor rechtspersonen, waaronder de stillegging van de onderneming, ook wel getypeerd als de

economische doodstraf. De geldboete is dan ook zeker niet de enige straf die aan een rechtspersoon kan worden opgelegd.

Dat gezegd zijnde, is het een feit dat de geldboete in de praktijk wel de straf is die veruit het veelvuldigst pleegt te worden opgelegd ingeval de dader een rechtspersoon is. Uit een oogpunt van rechtshandhaving is het dan ook begrijpelijk dat regelmatig aandacht wordt besteed aan de vraag of het geldboete-instrument in relatie tot rechtspersonen nog wel toereikend is. Zoals hiervóór uiteengezet is, luidt het antwoord op die vraag bevestigend, zeker nu de geldboetecategorieën frequent worden aangepast aan de geldontwaarding. De wetgever zou zijn energie dan ook beter kunnen besteden aan de meer algemene vraag of het sanctiepakket voor rechtspersonen wel gevarieerd genoeg is. In het verleden zijn op dit vlak al diverse suggesties gedaan,⁶² die tot heden niet zijn opgevolgd. Toch is niet ondenkbaar dat de strafrechter veeleer behoefte heeft aan variatie dan aan meer van hetzelfde, zeker nu hij van datzelfde al meer dan genoeg had.

57 In die context (de toepassing van art. 68 Sr) had de Amsterdamse rechtbank in een eerdere beschikking de rechtspersonen Trafigura Beheer BV en Trafigura AG 'vereenzelvigd'. Zie Rb. Amsterdam 18 september 2008, ECLI:NL:RBAMS:2008:BG6938.

58 Zie daarover o.a. G.J.M. Corstens, 'Non bis in eundem hominem', in: M.S. Groenhuijsen en J.B.H.M. Simmelink, *Glijdende schalen* (De Hullu-bundel), Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2003, p. 95-109.

59 Vgl. HR 25 januari 2000, NJ 2000, 279, waarin deze vraag bleef liggen. In de literatuur wordt evenwel verdedigd dat deze mogelijkheid bestaat. Zie o.a. J. de Hullu, *Materieel strafrecht*, 5e druk, Deventer 2012, p. 482, alsmede D.R. Doorenbos, 'Daderschap en aansprakelijkheid van leidinggevers', in: *Onderneming en sanctierecht*, Deventer 2013, p. 171.

60 Zie in dat verband o.a. F.G.H. Kristen, Maatschappelijk verantwoord ondernemen en strafrecht, *NJV-advies 2010*, Deventer: Kluwer 2010, p. 121-189.

61 Zie *Kamerstukken II 2012/13*, 33685, 3, p. 9 en *Kamerstukken II 2013/14*, 33685, 6, p. 18.

62 Zie o.a. de NJV-adviezen uit 2002 van J. de Hullu en O.J.D.M.L. Jansen, die beiden opriepen tot het doorlichten van het sanctiepakket met het oog op de rechtspersoon, daarin op de NJV-vergadering bijgevallen door B.F. Keulen. Het vraagpunt 'Dient het pakket mogelijke strafrechtelijke sancties voor de rechtspersoon te worden uitgebreid?' werd door de NJV-vergadering met overgrote meerderheid bevestigend beantwoord.